

ских интересов в России. Оба направления формировались на единой основе, состоящей в поиске глобальных законов исторического развития. Их идейные разногласия явились отражением объективных противоречий развития русского общества накануне отмены крепостного права. Оба течения выражали интересы либеральных помещиков и буржуазии. Основным вопросом двух противоборствующих течений стало определение роли и места России в мировом пространстве. В пореформенное время, в условиях капиталистического развития западничество как особое направление в общественной мысли перестало существовать.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Аксаков, К. С. О внутреннем состоянии России. – URL: [\(https://ru.wikisource.org/wiki/Записка_«О_внутреннем_состоянии_России»..._\(Аксаков\)\)](https://ru.wikisource.org/wiki/Записка_«О_внутреннем_состоянии_России»..._(Аксаков)) (дата доступа: 09.02.2025).
2. Данилевский, Н. Я. Россия и Европа. – М. : Институт русской цивилизации, 2008. – URL: <http://nffedorov.ru/texts/kp/rie.pdf> (дата доступа: 09.02.2025).
3. Дугин, А. Основы геополитики. Геополитическое будущее России. – М. : Арктогея-центр, 2000. – URL: <https://grachev62.narod.ru/dugin/chapt04.htm> (дата доступа: 09.02.2025).
4. Киреевский, И. В. Девятнадцатый век; О характере просвещения Европы и его отношении к просвещению России; О необходимости новых начал для философии // Киреевский И. В. Критика и эстетика. – М. : 1979. – URL: <https://www.uio.no/studier/emner/hf/ilos/RUS2502/v09/Иван%20Kireevskij.pdf> (дата обращения: 09.02.2025).
5. Лосский, Н. О. История русской философии. – URL: <https://azbyka.ru/otechnik/filosofija/istorija-russkoj-filosofii-n-o-losskij/3> (дата обращения: 09.02.2025).
6. Фадеев, Р. А. Государственный порядок. Россия и Кавказ / сост. С. В. Лебедев, Т. В. Линицкая ; предисловие и комментарий С. В. Лебедева, отв. ред. О. А. Платонов. — М. : Институт русской цивилизации, 2010. — 992 с. – URL: <https://litresp.ru/chitat/ru/Ф/fadeev-rostislav-andreevich/kavkazskaya-vojna/6> (дата обращения: 09.02.2025).

УДК 811:161.3'373.7:821.161.3-Колас.08

Л. В. Паплаўная

Установа адукацыі

“Гомельскі дзяржаўны медыцынскі ўніверсітэт”

г. Гомель, Рэспубліка Беларусь

ФРАЗЕАЛАГІЗМЫ ЯК СРОДАК МАСТАЦКАЙ ВЫРАЗНАСЦІ Ў ПАЭТЫЧНАЙ МОВЕ ЯКУБА КОЛАСА

Уводзіны

Наяўнасць фразеалагізмаў як найбагацейшага сродку мастацкай выразнасці ў мастацкім творы сведчыць аб яго нацыянальнай своеасаблівасці, робіць мову маляўнічай, шматколернай, эмацыянальнай і сакавітай. Значным багаццем фразеалагічных сродкаў і іх эфектыўным выкарыстаннем вылучаюцца паэтычныя творы Якуба Коласа.

Мэта

Паказаць, як выкарыстоўваюцца фразеалагізмы ў якасці сродкаў мастацкай выразнасці ў паэтычнай мове аўтара.

Матэрыял даследавання

Фразеалагічныя адзінкі, якія маюць структуру параўнання, выбраныя з паэтычных твораў Якуба Коласа.

Вынікі даследавання і іх абмеркаванне

Фразеалагізмы са структурай параўнальнага звароту або кампаратыўныя фразеалагізмы складаюць асобную групу сярод фразеалагічных адзінак у паэзіі класіка

беларускай літаратуры... Аўтар выкарыстоўвае разнастайныя паводле спосабу сінтаксічнага афармлення і ўвядзення ў мастацкі тэкст ўстойлівыя кампаратыўныя адзінкі, якія традыцыйна падзяляюцца на злучнікавыя і бяззлучнікавыя.

Злучнікавыя кампаратыўныя фразеалагізмы найбольш пашыраны ў паэтычнай мове Я. Коласа. Сярод іх у колькасных адносінах пераважаюць фразеалагізмы са злучнікам *як*. Напрыклад: *як бы апушчаны ў воду* ‘расстроены, маркотны, засмучаны’ [2, с. 82] – *І вось, вярнуўшыся з абходу, Як бы апушчаны ў воду, Міхал павёў апавяданне, Як выйшла першае спатканне* [1, т. 6, с. 77]; *як скінуць вокам* ‘наколькі даступна зроку, колькі можна ўбачыць’ [2, с. 89] – *І што за Лінава такое? А гэта – поле маладое Сярод лясоў, як скінуць вокам* [1, т. 11, с. 89]; *як бабе старой сесці* ‘вельмі мала месца, зямлі’ – *Антось пытае ўжо сярдзіта: – А колькі там пасеем жыта? Зямлі, як бабе старой сесці* [1, т. 6, с. 41]; *як на дражджах* ‘вельмі хутка, надта добра (расці, развівацца)’ – *Усяго, усяго, ну, проста – страх! Усё там расце, як на дражджах* [1, т. 6, с. 26] і інш.

Другую па колькасці групу складаюць кампаратыўныя фразеалагізмы са злучнікам *бы*. Напрыклад: *бы гару з плячэй сапхнуў* ‘збавіўся хто-небудзь ад вялікіх клопатаў, цяжкіх душэўных перажыванняў’ – *А дзядзька, стоячы, наволі Памешваў клёцкі. – Ну, даволі! – Сказаў Антось, і ўсе ўдыхнулі, Бы гару з плячэй сапхнулі* [1, т. 6, с. 61]; *бы пры сцежцы той гарох* ‘адзінока (жыць)’ – *Так і жыў ён, гадаваўся, Бы пры сцежцы той гарох* [1, т. 6, с. 290]; *бы ў мацеры калыска* ‘блізка, побач’ – *А пацікуйцесь: тут блізка; Зямля бы ў мацеры калыска, На відавоку, пад рукамі* [1, т. 6, с. 237]; *бы ўкопаны* ‘нерухома, замёршы на месцы, непахісна (стаяць)’ – *Стаіш бы ўкопаны прад імі [грыбамі] І прагна мерыш іх вачымі* [1, т. 6, с. 221] і інш.

Сустрэкаюцца ў паэзіі Якуба Коласа, але значна радзей, устойлівыя кампаратыўныя адзінкі са злучнікам *нібы*: *нібы праз сон* ‘няясна, невыразна, цьмяна’ – *Так ўзрушыцца хлапчынка, І тады нібы праз сон Штось мільгнеца на хвілінку. Але што – не ўцяміць ён* [1, т. 6, с. 288]; *нібы птушка* ‘хутка, імгненна, імкліва’ – *А сам пан Богут, нібы птушка, З свяцёлкі вылецеў на двор* [1, т. 8, с. 31]; *нібы мыла з’еўшы* ‘вельмі незадаволены, моцна абняслаўлены, з убогім відам’ – *Не, не лезе далей клін, Чэша Гітлер у Берлін Нібы мыла з’еўшы* [1, т. 2, с. 338] і інш.

Некаторыя кампаратыўныя фразеалагічныя адзінкі пры паўторным ужыванні ў паэтычнай мове аўтара характарызуюцца заменай або варыянтнасцю злучніка, напрыклад: *нібы ў воду кануў* ‘бяследна знік, прапаў’ – *Агледзелі ўсе куты, ходы, зірнулі пад цёмныя елі, – Цімох нібы кануў ў воду* [1, т. 8, с. 391] і *бы ў воду кануў* – *Дзе ж то, бацька, наша дочка? І Якім бы ў воду кануў* [1, т. 3, с. 66]; *бы ў агні* ‘у душэўным парыве, страсна’ – *І ён разам тут памкнуўся У натхненні, бы ў агні, І дзяўчыны дакрануўся: – Ганна! Ганначка! Зірні! [1, т. 6, с. 479] і як бы ў агні* ‘у стане моцнага хвалявання’ – *Ён не плача, не галосіць, Ёг глядзіць як бы ў агні* [1, т. 6, с. 477].

Значна менш у паэтычнай мове Якуба Коласа выяўлена бяззлучнікавых кампаратыўных фразеалагізмаў. Сярод іх пераважаюць фразеалагізмы, у якіх аб’ект параўнання выражаны назоўнікам ў творным склоне. Напрыклад: *ваўком пазіраць* ‘выяўляць злосць у позірку’ – *Вярыга вочы апускае, Ляснічы воўкам пазірае і Плясь у морду нечакана* [1, т. 6, с. 192]; *легчы каменем* ‘супакоіцца, моцна заснуць’ – *Чаго да хлопца прывязаўся? Лети лёг бы каменем. Набраўся! [1, т. 6, с. 90]; сляпіцай лезці* ‘назойліва прыставаць да каго-небудзь, дакучаць каму-небудзь’ – *Чаго маўчаць, чаго цярпець Ды пазіраць, як гэта зграя Сляпіцай лезе к табе ў клець* [1, т. 8, с. 85]; *сесці макам* ‘пацярпеўшы няўдачу, аказацца ў няёмкім, смешным становішчы’ – *Адно Алеся суцяшала – І Кастуся бяда спаткала: Кастуся на “веруі” сеў макам, – Абодвум кепска, небаракам! [1, т. 6, с. 132]; сядзець козырам* ‘трымацца малайцавата, зухавата, мець

бравы выгляд’ – *Кашуля зрэбна, але бела, А шапка козырам сядзела, Хоць і зналася добра з горам* [1, т. 6, с. 244] і інш.

Аб’ект параўнання можа выражацца канструкцыяй “прыназоўнік + назоўнік у вінавальным склоне”. Напрыклад: з вузел ‘вельмі малы, невысокі’ – *А сам дарэктар з вузел ростам, У сваім уборы бедным, простым, У зрэбных портках і кашулі, Стаяў, як бы яго прыгнулі* [1, т. 6, с. 121]; з арэх ‘маленькі’ – *Грыбок малады, Ростам з арэх – Браць такі грэх* [1, т. 3, с. 226]; на мак ‘ушчэнт, поўнасьцю, дарэшты (разбіць)’ – *Што орды тэўтонаў, Фашысцкіх сабак, Развее, расее, раскрышыць на мак* [1, т. 2, с. 175]; з копу ‘перабольшыць незнарок, падаць што-небудзь у большых у параўнанні з рэчаіснасьцю памерах’ – *Другі зусім саб’ецца з тропу, А іншы сам насыпле з копу, І дзед не возьме ў сэрца зла* [1, т. 8, с. 90].

Адзінкавыя ў мове паэта кампаратыўныя фразеалагізмы, у якіх аб’ект параўнання выражаны назоўнікам у назоўным склоне. Напрыклад: колас без нівы ‘адарваны ад роднай стыхіі чалавек’ – *Я – выгнаны сын ваш, так: я – бадзяга, Без ласкі, без долі, Я – колас без нівы Маўклівы* [1, т. 6, с. 452].

У паэтычнай мове Якуба Коласа зафіксаваны толькі два прыклады, у якіх аб’ект параўнання выражаны назоўнікам у форме роднага склону, што ўведзены з дапамогай ступені параўнання прыметніка: *бялей ад палатна ‘вельмі бледны, змораны’ – А як пакутуе яна! Як цяжка гэта ёй прыгода! Сама бялей ад палатна* [1, т. 8, с. 131]; *бацькаў хлеб смачней віна ‘блізкае лепш за чужое’ – Цяжка жыць з чужой папаскі, Лепш ідзі к бацькам сваім. Сэрца бацькава не камень, Бацькаў хлеб смачней віна* [1, т. 6, с. 385].

Сярод кампаратыўных фразеалагічных адзінак, выяўленых у паэзіі Якуба Коласа, найбольш колькасна прадстаўлены фразеалагізмы, у якіх аб’ектамі параўнання з’яўляюцца:

1) назвы свойскіх і дзікіх жывёл – бык, баран, авечка, вол, конь, сабака, ліс, воўк, леў і інш. Напрыклад: як бык ‘рашуча, настойліва’ – *А пан сваё цвердзіць упарта, як бык: – Можна і праўда, свет жа вялік* [1, т. 3, с. 145]; як баран ‘разгублена, з непаразуменнем’ – *Іх тут годзяць і разводзяць, А яны, як бараны, Пашичапляліся і квіта, Толькі пыхкаюць сярдзіта* [1, т. 3, с. 35]; як авечка ‘маўклівы, ціхі, пакорлівы’ – *Засмуціўся рак, Стаў ён, небарак, Ціхі, як авечка* [1, т. 3, с. 199]; як вол ‘цягліва’ – *А ты маўчы такой паскудзе, Цягні ярмо сваё, як вол!* [1, т. 8, с. 85]; як конь на току ‘гучна, моцна грымець’ – *А боты, падлы, ну, відавочна, Не так, як людзі, йдуць нарочна: На ўвесь вакзал грымяць нагамі Як конь на току капытамі* [1, т. 6, с. 254]; як той сабака на разніцы ‘празмерна, залішне выпіць’ – *Ото брыда, ото завала: Яшчэ каб панам называла! Ці чулі людзі? Налізаўся, Як той сабака на разніцы!* [1, т. 6, с. 68]; *бегаць лісам ‘падманам, хітрасцю старацца выйсці з цяжкага становішча’ – Дрэнна і з Тунісам, І ён лясне, браце, Як ні бегай лісам – Крута ў нашай хаце* [1, т. 2, с. 340]; як люты воўк сярод ваўкоў ‘жорсткі, бязлітасны’ – *З пустых куткоў паны глядзяць, Глядзяць на іх з усіх бакоў, А між панамі Богут злодзей, Як люты воўк сярод ваўкоў* [1, т. 8, с. 83];

3) назвы дрэў і раслін – асіна, дуб, арэх, боб, гарох, рэпа, мак. Напрыклад: як горкія асіны ‘калаціцца, трэсціся ад страху’ – *Бо дні іх злічаны, І сходзяць іх часіны – Калоцяцца паны, Як горкія асіны* [1, т. 2, с. 25]; як дуб ‘пра здаровага, вялікай фізічнай сілы чалавека’ – *Крэпак ты, Якім, як дуб. Ці ж палыхацца работы?* [1, т. 3, с. 60]; як арэхі ‘спрытна, умела рабіць што-небудзь’ – *Ты ў Янчура пра іх спытайся: Янчур іх лужа, як арэхі, Іх знае прожары-прарэхі* [1, т. 6, с. 19]; *сыпаць як бобам ‘гаварыць вельмі хутка’ – А Тарэся – вось хвароба! – Сыпле словамі як бобам* [1, т. 3, с. 32]; *бы пры сцэжцы гарох ‘адзінока’ – Так і жыў ён, гадаваўся, Бы пры сцэжцы той гарох* [1, т. 6, с. 290]; як рэпу грызці ‘бойка, гладка, без запінкі чытаць, маліцца’ – *А покі*

кончыць ён маліцца, То можна ў Свержні апыніцца: Псалмоў адкоціць з паўдзiesiąтка, Ды так выразна, Ды так гладка, Што дзяк і той не ўсякі зможа, Як рэпу грыз, – даруй грэх, божа! [1, т. 6, с. 18];

4) назвы насякомых, грызуноў, земнаводных -- мыш, муха, пчала, мурашка, змей, рыба, рак. Напрыклад: як мыш ‘марна, нізашто прапасці’ – І, нават, каецца, наш Яська, На што даваў ён сваю згоду. Каб знаў – не ехаў бы ён зроду, Бо прападзе ён тут як мыш [1, т. 6, с. 122]; як мухі ‘хаатычна, бязладна’ – Усё там кіпіць, бы ў час разрухі, Снуюць служачыя як мухі [1, т. 6, с. 246]; бы ў вулі пчолы ‘бязладна, гулка’ – Гудуць, шумяць, бы ў вулі пчолы [1, т. 6, с. 246]; як мурашка ‘павольна, марудна’ – Ды дзядзька страх перамагае, Ён шапку загадзя здымае, Па ўсходах чыстых як мурашка Паўзе ў гару, ступае цяжка [1, т. 6, с. 253]; як змей ‘страшна глядзець’ – Бо хмара сіваю градою ўжо звисла нізка над зямлёю, Блішчыць – гарыць яе кудзеля І пакручастымі жмутаі Стрыжэ-глядзіць, як змей, вачамі [1, т. 6, с. 218]; як рыба тая ў сеці ‘несамастойны, пазбаўлены волі’ – Бо пан не мае спагання, Што трэба жыць з сям’ёй на свеце, Што ты, як тая рыба ў сеці, Не маеш волі, ні разгону, Што ты не чуеш жыцця звону [1, т. 6, с. 223]; як рак чырвоны ‘вельмі ўзрушаны, моцна’ – Так і ўскіпіць, як рак чырвоны, – Такі ён кручаны, шалёны! [1, т. 6, с. 192];

5) назвы міфічных істот – лесавік, ваўкалак. Напрыклад: нібы лесавік кашлаты ‘абросшы, агрубелы, нехайна апрануты чалавек’ – Сядзіць чалавек невядомы! Сядзіць ён глухі, скамянелы, Нібы лесавік той кашлаты [1, т. 7, с. 372]; як ваўкалак ‘скупна, прагна’ – А потым пальцам ён ківае І робіць нейкі яшчэ знак, Яна стаіць як нежывая, А ён глядзіць як ваўкалак [1, т. 8, 171].

Як бачна з прыведзеных прыкладаў, Якуб Колас выкарыстоўвае кампаратыўныя фразеалагічныя адзінкі з назвамі звяроў, птушак, насякомых, раслін перш за ўсё для характарыстыкі чалавека, апісваючы яго фізічныя здольнасці, рысы характару, дзеянні і паводзіны. Такія фразеалагізмы – яркі сродак вобразнасці і выразнасці ў паэтычнай мове аўтара.

Сярод выяўленых у паэзіі Якуба Коласа кампаратыўных фразеалагізмаў значную групу складаюць фразеалагізмы, у складзе якіх прысутнічаюць лексемы, што адлюстроўваюць тагачасны быт беларусаў. Напрыклад: як рэшата ‘на дзірках, не такі, як трэба’ – Стары ўжо падла, і трухлявы [човен]: І весь, як рэшата, дзіравы, – Гаворыць дзядзька ў час работы [1, т. 6, с. 93]; як пугай сцебанулі ‘быццам па чыёй-небудзь камандзе, указанню, хутка, не марудзячы пачаць што-небудзь рабіць’ – “Вэсолы” ў “ксёнжцы” дзесь прапалі, Насілу ўдвух іх адшукалі І раптам дружна зацягнулі, Як бы іх пугай сцебанулі [1, т. 6, с. 209]; як цэпам па сноп ‘не шкадуючы ўводзіць у зман’ – Збілі хлопца з тропу, Як ён рух яшчэ схаваў? Б’юць як цэпам тым па сноп [1, т. 6, с. 304]; як палатно ‘вельмі моцна пабялець ад страху’ – Хлопцу раптам цёмна стала, Пабялеў як палатно [1, т. 6, с. 463]; як тычка ‘адзінока стаяць’ – За Свіслачу жэрдка ад стога Як тычка стаіць сіратой [1, т. 8, с. 283]; як з маслам першая аладка ‘без замінак, без затрымкі, без цяжкасцей і ўскладненняў’ – Калёсы лёгка закруцілісь, З вясёлым гукам пакацілісь. Пайшлі ў хаду раўняюцца, гладка Як з маслам першая аладка [1, т. 6, с. 204] і інш. Некаторыя рэаліі быту ўжо выйшлі з ужытку, але захаваліся ў кампаратыўных фразеалагізмах.

Вывады

Такім чынам, большасць кампаратыўных фразеалагічных адзінак, ужытых у паэтычнай мове Якуба Коласа, з’яўляецца нацыянальна-маркіраванымі адзінкамі і адлюстроўвае вобразную карціну свету мастака слова. Праз моўныя вобразы, зафіксаваныя ў кампаратыўных фразеалагізмах, аўтар паказвае сваё бачанне навакольнага свету, выяўляе сваю творчую індывідуальнасць.

СПІС ВИКАРЫСТАНАЙ ЛІТАРАТУРЫ

1. Колас, Я. Збор твораў у 12 тамах / Я. Колас. – Мн. : Мастацкая літаратура, 1961 – 1964.
2. Фразеалагічны слоўнік мовы твораў Я.Коласа / уклад. А. С. Аксамітаў і інш. ; пад рэд. А. С. Аксамітава. – Мн. : Навука і тэхніка, 1993. – 665 с.

УДК 81'373.74:[930.85(100)+82(100)(091)]

А. В. Портнова-Шаховская

Учреждение образования

«Гомельский государственный медицинский университет»

ЛЕКСИКО-СМЫСЛОВЫЕ ОСОБЕННОСТИ СЛОВСОЧЕТАНИЙ С СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫМ *КРОВЬ* В ИСТОРИИ МИРОВОЙ КУЛЬТУРЫ И ЛИТЕРАТУРЫ

Введение

Одним из наиболее многозначных и символически насыщенных устойчивых выражений в истории языка и культуры является конструкция *плоть и кровь*. Она объединяет биологическое, метафизическое и социальное измерения человеческой природы. В разных исторических эпохах и культурных традициях это выражение приобретало новые оттенки: от буквального обозначения телесности до метафоры родства, жертвенности и духовного преображения. Словосочетание *плоть и кровь* – культурно-языковой феномен, имеющий глубокие корни в религиозной, философской и художественной традиции разных эпох. Оно отражает дуализм человеческой природы: телесное и духовное, материальное и сакральное.

Цель

Лингво-культурологическая характеристика существительного *кровь*, раскрытие метафорического и символического потенциала фраз с этим словом, определение его роли в формировании антропологических и этических концептов в структуре текста.

Языковой *материал*, взятый из библейских текстов [1] и творчества М. А. Булгакова [2], был исследован *методами* лексико-семантического, этимологического, сравнительно-сопоставительного и контекстуального анализа опорного слова.

Результаты исследования и их обсуждение

Конструкция *плоть и кровь* является универсальным культурным кодом, который сохраняет свою актуальность на протяжении тысячелетий. Она объединяет биологическое и духовное, личное и универсальное, национальное и общечеловеческое. В истории литературы и культуры это выражение выступает не только как метафора человеческой природы, но и как символ поиска смысла существования.

Этимологически праславянские существительные *плоть* (**plъtь*) и *кровь* (**kraвъ*) имеют следующую семантическую структуру: базовые (соответственно, «тело, материя» и «биологическая жидкость») и коннотативные (соответственно, «греховность, слабость, чувственность» и «родство, жизнь, жертва, страсть») значения. Конструкция *плоть и кровь* функционирует как синтагма, в которой оба компонента усиливают друг друга, создавая образ целостной человеческой природы. Лексико-семантический анализ позволяет определить основные значения: 1) биологическое «физическая природа человека»; 2) родственное «плоть и кровь как метафора семьи, кровного родства»; 3) символическое «воплощение бренности, греховности или, напротив, сакрального единства».